

ЛОВАН Н. СТРИКОВИЋ

АРХЕТИПСКИ НИВО КОД ЊЕГОША

Познати биолошки закони потврђују многе психолошке, односно психоаналитичке законитости. У историји ових наука једна открића су условљавала друга па су својом комплементарношћу и потврђивали једни друге. Тако су многи биолошки закони били претече и Јунгове теорије о архетиповима или су, пак, архетипови уназад потврђивали неке, у биолошкој науци, легализоване њене законе. Да ови научници често стихично раде једно те исто дјело нека посвједочи сљедећи примјер. Када је један од Лењинових најближих сарадника, због неких менталних тегоба, послат у Беч, како би му неки од психоаналитичара помогао, томе се жестоко успротивио Иван Павлов, једини академик и научник који је остао послје Октобарске револуције у домовини и у чијем присуству психоанализа није смјела да се помене. Други блиски Лењинов сарадник, који је био у прилици, да пратећи тог свог и Лењиновог пријатеља у Беч, упозна методе психоанализе, по повратку написао је врло учтиво писмо великом научнику Ивану Павлову сљедеће садржине: „Господине Павлов, ви сте велики научник, академик и познато име, али ви сте и велики противник психоанализе, а ја сам имао част да упознам метод рада психоаналитичара. Ви и психоаналитичар радите уствари исти посао, као камен кад се баца у здјенац. Ви силазите на дно бунара да бисте сазнали због чега се то збива на дну бунара“. Тако је један „обични“ интелектуалац разоружао великог позитивисту и генијалног научника Ивана Павлова.

Архетипови као метафизичка и психичка „супстанца“ присутна у сваком човјеку била је предмет размишљања великих умова па их налазимо и у дјелима Св. Августина који архетипове, као урођене идеје којих се сјећамо у току живота као идеалних облика ствари, преузима из Платоновог учења. Јунг каже да се не наслеђују архетипске слике већ само могућности да

се такве слике појаве у нашој свијести, које имамо утисак, да однекуд памтимо. Док су нагонске диспозиције урођени облици понашања дотле су архетипови урођене диспозиције за неке психичке и физичке облике у виду слика, праслика и појава. А то су двије потпуно различите ствари. Ти садржаји искрсавају у свијести појединих људи у виду живих облика које они отјелотворују кроз дјело сликано или написано. Те слике и текстови уствари пројектују веома снажне и сложене колективне силе у човјековом несвјесном жиготу и могу имати позитивну стваралачку али и рушилачку улогу у животу појединца, народа и цивилизације.

Јунг је говорио о колективном несвјесном о архетипу на нивоу цијелог човјечанства, Зонди о фамилијарном несвјесном, а ми овдје говоримо језиком силогизма о *националном несвјесном код Његоша*, што није ништа друго већ нашим језиком речено — *национални симбол или мит*. Наслијеђене могућности наше, условно речено, националне имагинације омогућавају нам да на основу неких спољашњих облика понашања препознамо лик и облик нашег националног архетипа. Зато нам понекад изгледа да је архетипска слика споља и спољна, а она је уствари у нама као дио нашег унутрашњег перцептивног сазнања. Та слика представља „изобличавајуће стакло“ културе којој припадамо.

Архетипови се најприје и најбоље могу идентификовати у дјелима великих умјетника, великих филозофа и пјесника који говоре језиком хиљада и милиона гласова етноса коме припадају или цивилизације чији су дио.

Неће бити спорно ако кажемо да у Његошевом дјелу доминирају три архетипа: Обилић, Карађорђе и Косово и да ниво Његошове националне свијести почиње и завршава се са њима и у њима. Многе своје моралне и интелектуалне дилеме Владика саопштава кроз емоционални занос према овим архетиповима који су за њега мјерило не само националног обиљежја већ и антрополошког, односно филозофског вредновања ствари и појава у свијету.

Размишљати о Карађорђу као миту, симболу или архетипу код Његоша није само посао историчара, историчара књижевности нити естетичара, већ, будући да је овдје по сриједи једна превасходно психолошка појава, нормално је, бар данас, да о њој говори и лекар, под условом да посједује, како каже Јунг, и сензибилитет за овакве појаве. Моје излагање треба разумјети као једну могућност или једно становиште. Не, свакако, једину могућност и једино становиште.

По једном филогенетском закону и психичка структура личности носи у себи менталне лествице предака попут оних које чине његов анатомски супстрат. На одређеном нивоу душевног развоја нације јављају се, искрсавају, личности које су својим присуством обиљежиле вријеме и епоху, те оне више нису само

метафизичка „супстанца“ већ и конкретан физички супстрат урастао у ЦН Систем сваког појединца тог нација чији су преци преживјели ту „психичку трауму и тортуру“ у виду ексцитације мозга и мозга колективитета и створила ментални енграм у облику материјалног отиска. Јунг је писао да ништа не би било погрешније него претпостављати да се у таквим случајевима ствара из грађе пренесене предањем; уствари ствара се из прадоживљаја као „визије у тамном огледалу“ човекове психе. А тај прадоживљај оживи у сну, психозама и у дјелима великих умјетника попут овог о коме је ријеч.

Велики пјесник попут Његоша препушта се опасном ризику да сиђе до коријена себе сáмог, да стигне до своје суштине. У овом случају до свог менталног темеља. На том свом „путовању“ Његош је наишао на Обилића, Косово и Карађорђа, који су иначе на одређеном мјесту и нивоу свијести присутни у духу и души цијеле нације. Појаве ових личности као архетипова се периодично јављају и ишчезавају а колективитет (об)узимају само у одређеним историјским тренуцима у процесу сазријевања колективне и индивидуалне свијести, онда када је процес идентификације колективне и индивидуалне свијести у свом курикулуму. Такав психички и психоаналитички феномен имали смо прилике да видимо и доживимо као доживљај сопственог искуства на Косову 1989. године за вријеме прославе 600-годишњице Косовске битке о чему наука нажалост ћути, што много говори о духу наше науке. Ни највећи теренски етно-антрополози нијесу били у прилици да такав ментални садржај виде а ми смо га преживјели као личну Фвар, што нам сугерише да дјело Јунгово више није спорно. Архетипу Обилића и Карађорђа Његош се опсесивно враћа у току цијелог свог живота те се више не зна ко кога води и заводи. Уосталом, то исто чини и национ, али он то ради у строго одређеним околностима које смо већ били у прилици да видимо и доживимо.

Мозак великог пјесника је, како каже један аналитичар, дно мора гдје почивају многе потонуле трупине лађа које повремено избијају као психички садржаји не зато што пјесник то хоће већ зато што тако мора. То се дешава без његовог учешћа. Психоанализа још није у могућности да до краја схвати посредну поруку пјесника, јер не знамо да се служимо природом душе пјесника, душе која нам се пружа.

Колико је јака емоционална, мисаона и интелектуална веза Његоша са Карађорђем рецимо, говори и наслов његове посвете „Горском вијенцу“. Синтагма „Праћу оца Србије“ није ни мало безначајна ни занемарљива а нарочито не ако се анализира из угла психокритике, односно психоанализе. Духовни и физички отац Србије је по Његошу Карађорђе — не нико други и не нико прије. На страну колико је тај став историјски валидан, али је психоаналитички кључан за разумјевање феномена идентификације као процеса који вјечито траје и никада се не завр-

шава. Његош, у оковима оваквих психолошких стега, водио је рачуна и о језичкој перфекцији, бар када су ове појаве по сриједи. Он не каже, над прахом, него праху, дакле, нечему што не само да је свето већ је и расуто свуда докле је његов спектар духовне емисије досезао. „Од Ђорђа се чак и Стамбол тресе“, јер његово оружје поприма обиљежје светости: „сабљом му се Турци куну — клетве у њих нема друге“.

У плејади војсковођа које Његош набраја у својој Посвети једино је Карађорђе „бич тирјана“, дакле овим му Његош даје једну не само витешку већ и моралну димензију, димензију више, попут оне коју је изрекао за Милоша: „Гордо лежи велики војвода, под кључевма крви благородне!“ Иако се зна да је човек најбеспомоћнији када лежи, Милош се и у тој позицији издваја од осталих. Да поновимо: — „Гордо лежи велики војвода, под кључевима крви благородне“. Једини је по Његошу Карађорђе, тај који је стигао до циља, до циља великога и једино су њему све препоне биле на путу. Величина циља мјери се по величини жртве која се даје за тај циљ. Мјера циља пропорционална је препрекама на путу до тог циља. Тајна бесмртника чита се у ономе што је само Карађорђе урадио: дигао народ, крстио земљу — понављам, он је крстио земљу, срушио је ланце који се непрестано понављају овом народу и непрестано руше духом војда Карађорђа. Ти ланци нијесу ратнички, витешки — то су, у ствари, ови, нама свима, а Његошу посебно добро познати, *варварски ланци*. Карађорђе је у непосредној вези са Србима прије њега, са онима који су мртви, а у ствари бесмртно живи и једино се из њих може дозвати душа. Карађорђе је дунуо њихову душу и оживио тадашњу мртву српску душу. Карађорђе је, у ствари, посредник између оних што су били и оних што ће бити након њега као архетипски изданци „задужени“ да оживљавају умртвљена и мртва српска племена. Племена која су била одвикнута од витештва као мјерила вриједности овога народа и мјера вриједновања сваког појединца у том народу. Попут митских јунака (а он и јесте био за Његоша такав, и не само за њега) и пред Карађорђем се као и пред Светим Савом мрзну силе, земља дрхти, све се тресе и слама.

Али над Карађорђем и његовим „свијетлим гробом“ знају да се „бљују прдне злобне тмуше“ што не може умањити значај и величину његове појаве, јер по Његошу све то мрачњаштво мора да се скрије и сакрије пред светошћу и свјетлошћу коју ће распалити управо те тмуше, што се у историји српског етноса од Карађорђа до сада много пута поновило. У том контрасту између рђе и свјетлости више добија свјетлост него што рђа губи, јер рђа нема шта да изгуби. И та свјетлост коју је просуо Карађорђе и коју је он као физички отац као феникс дунуо у душу српског народа, вјечно ће обасјавати српске путеве као свјетиљка, свјетлоказ, као извиискра и та свјетлост, то прегнуће бити све веће и чудесније у вјековима који долазе.

Дакле, Карађорђева величина расте на димензијама времена. Прича о Карађорђу коју је народ покренуо а Његош легализовао као саставни дио српске свијести је онај психолошки темељ на коме почива и државност и државотворност нашег народа, па је разумљиво да се у кризним тренуцима буди тај архетип као спиритус мовенс српског народа.

У једном писму Илији Гарашанину писаном пред саму смрт, Његош каже: „Највиши је аманет и светиња наша, пошље имена Душанова, име Карађорђево. Ко је овоме имену противник, тај није Србин, но губави изрод српски“.

У прологу „Луче“ Његош ће, обраћајући се своме учитељу Симу Милутиновићу, у том директном обраћању, рећи: „Ја од тебе јоште много иштем, да поставиш у пламтеће врсте, пред очима Српства и Славјанства, Обилића, Ђорђа и Душана, и још кога српскога хероја“ — али тражи, такође, да „прогрми хулом страховладом, на Вујицу, Вука, Вукашина, богомрске Српства отпаднике — злоћа њина мрачи име Срба, тартар им је наказа малена“.

Архетип, иначе, сâм по себи нити је добар ити је лош, истицао је Јунг. Он добија своје обиљежје тек у судару са свијешћу појединаца. Отуда је Обилић могао да дјелује и терапијски и рушилачки, зависно од датог историјског тренутка и величине заблуде у коју је народ српски западао. Тако је ментална потреба црногорског живља задовољена била тад кроз дјело пјесника. То значи да је архетип вриједносно неутралан и да од њега самог не зависи његова судбина. Ово Јунгово мишљење заслужује помоћно преиспитивање. Чини се да је оно у великој мјери спорно. Његош сигурно не би могао на овакав начин да објасни своју опседнутост Обилићем; на крају, то се од пјесника и не може очекивати. Његош је уосталом као и сваки велики пјесник био саздан од „мистичне праће“ и учешће — судјеловање тог мистичног, недокучивог одређује квалитет и, самим тим, величину његовог дјела. Да заиста постоји тај мистични материјал доказ су идентичне приче које се јављају у цијелом свијету.

Архетипови могу тако подстицајно дјеловати да се са њима по снази сугестивности и подстицаја ништа не може упоредити. Његош је то осјетио па је причом хтио да пробуди потенцијалну спремност својих слободара да се идентификује са Обилићем. Поређење Обилића и компартивна супремација над јунацима из других традиција, такође, је функционално подређено у циљу разбуктавања борилачког жара. Његош пјева: „Шта Леонид оће и Сцевола / Кад Обилић стане на попришту? / Ова миш'ца једнијем ударом / престол сруши, а тартар уздрма“. Ово су, наравно, субјективна виђења заслуга и величина Милоша Обилића који, по пјесниковом увјерењу, премашају сва претходно позната витештва. Пјесник се не либи чак, да каже како завиди Обилићу на његовом подвигу: „О Милоше, ко ти не завиди? / Ти

си жертва благородног чувства, / воиновтвениј гениј свемогући, / гром стравични те круне раздраба. / Величество витешке ти душе, / надмашује бесмртне подвиге, / дивне Спарте и великог Рима, / сва витештва њина блистателна, / твоја горда мишца помрачује“. Његош, једноставно, сматра да ништа што се до тада десило у историји јунаштва и етике не може бити упоређено са подвигом Обилића. Он иде толико далеко да одређује квалитет и моралну особину Милошевих осјећања: „Ти си жертва благородног чувства“. По добро познатој изреци: јунаштво без чојства је дивљаштво.

Архетип Обилића и данас је врло жив код Црногораца. И данас се мушком дјетету кад га ваља охрабрити каже: „Мој Обилићу“. То је један од најважнијих доказа животности и значаја овог архетипа. То бисмо могли разумијети и као жићу ријеч која је у сагласности са научном теоријом о архетиповима.

Усхићеност архетиповима може бити и патолошке генезе. У таквим стањима јавља се феномен интројекције праисконских слика, праћен раздирањем сопствене личности. Тако се у болесном стању, како би Јунг рекао — „од себе ствара бог или ђаво“, односно Карађорђе или Милош. Архетип може мобилисати личност тако снажно да је напросто принуђује на прекорачење „људског понашања“. Тако се могу објаснити многи појединачни феномени и феномени мас-медија и других колективних појава. Јунг је био у праву кад је појам бога и ђавола поистоветио са архетипом.

Као што је људском роду потребан појам Бога, тако је као непресушно врело Црногорцима, па и Његошу, био потребан Обилић. Разлика је у томе што је Бог ирационалног порекла, док је мит или архетип Обилића створен на основу конкретне материјалне етиологије. Чак би се могло рећи да је у Црној Гори потиснут архетип Бога, независно од тога што је он необично јак и што је исконског поријекла. Намјесто њега јавио се Обилић. То се добро види на једном примјеру из *Горског вијенца*. Кад један од најугледнијих прегалаца за ослобођење свога народа преговара са противничком страном не куне се божјом вјером, како је иначе свуда био обичај, но се куне вјером Обилића: „Кунем ви се вјером Обилића“. Дакле, иако се „Бог драги на Србе разљутио“, иако је он њихов највећи пријатељ, они се, упркос свему, држе нечега опипљивога, за национ сугестивнијег, конкретнијег. Држе се јачег архетипа, Обилића.

Архетипови носе са собом и велике опасности јер, како би казао Јунг, носе са собом и сва недјела и гадости за које је човек икад био спобан. Без обзира што имају своју аутономију, као што је случај са Милошем Обилићем, архетипови имају, такође, и неслућено фасцинантно опчињавајуће дејство, нарочито на оне најмлађе психичке функције човекове, као што је његова свијест. Дакле, архетипови могу из темеља да измијене личност — начин живота, политичко опредјељење, националну

свијест, поглед на свијет, речју да трансформишу субјекат у друго биће.

Ово се спорадично манифестује у облику болести као што је шизофренија, а масовно код великих, у историји познатих религијских преокрета политичких партија и покрета. Архетипови могу бити покренути и сугестијом. Њима се данас могу објаснити неке колективне манифестације и радње чак до масовних самоуништења. Јачину архетипа најбоље нам може илустровати ова Јунгова констатација која се тиче болесног стања: „Ако пацијент личност лекара не може разликовати од ових пројекција, мислећи пир том на исконске слике, односно архетипове, онда се коначно губи свака могућност разумијевања, тако да је онемогућен и људски контакт“. Јунг је хтио да каже колико је енергетска снага архетипова да чак онемогућавају комуникацију. Ипак, нико прије Јунга није боље артикулисао снагу исконских слика, дјела великих умјетника и великих политичара који су знали да покрену масе са собом.

Психологија, односно психоанализа, дубоко је уткана у друштвену стварност, она уствари чини суштину стварности тако да ову ништа боље не одсликава од колективног духа који избија у сновима, психозама и великим књижевним остварењима. Његош нам је оставио богат садржај колективног несвјесног. Способност организма да запамти и екфорише јако обојен психолошки садржај никад не застарева. А и оне садржаје које зајединце, скоро по сваку цијену, хоће да забораве, памте се и никада не губе своје материјалне трагове, јер истина не може бити толерантна, не може бити толерантна ни у психолошком смислу.

Неоспорно је, такође, да је и Његошев колективни сан, у коме је четрдесет ратника сањало Обилића, подршка учењу Карла Густава Јунга, који је по својој вокацији и по свом опредјељењу био и психолог и философ. И Фројд и Јунг и многи други прије њих слажу се да постоји несвјесно: индивидуално, онтогенетско, фамилијарно и колективно несвјесно, и, без икакве сумње, национално несвјесно. То би било, како би Хегел казао — постојање неког „архајског наслеђа“. Истина је да у душевном животу индивидуе ништа не може пропасти што је једном настало. Исто тако је истина да се у душевном животу једног народа не може уништити оно што је некад било ваљано и узорно. Да је неко друпи сањао Обилића не би такав сан имао овакав карактер, јер само велики умјетник говори хиљадом гласова.

Да закључимо са једним питањем: Колико би била примјенљива на нашу садашњу егзистенцију мисао Роналда Ленга да смо ми „раздрмани, офуцани, заглупљени остаци једне некад славне војске... Кад бисмо могли да успоставимо везу са главним штабом, само да нађемо пут до главног тела армије“.

Његош је уочио јединство својих јунака са Сведушом свога народа са тим заједничким срцем. Према томе, стварност која

прожима душевни живот нашег човјека израз је његове природе у коју су се смјестили одређени архетипови који повремено долазе, и, упркос свему, неодољиво се намећу.

Јован Стрикович

АРХЕТИПИ У НЕГОША

Резюме

Ряд биологических законов подтверждает многие психологические и психоаналитические закономерности. В истории вышеупомянутых наук одни открытия обуславливали другие и утверждали их своей тождественностью. Так, например, биологические законы подготовили теорию К. Юнга об архетипах. Юнг рассматривал архетип на уровне всечеловеческом, Зонди говорит о семейном подсознательном, мы же языком силогизмов о национально подсознательном у Негоша, что, в сути дела, не что иное как национальный символ или миф.

Многие свои моральные и интеллектуальные дилеммы Негош высказывал посредством эмоционального пафоса по отношению к архетипам, представляющим для него критерий не только национальной самобытности, а и антропологический, даже философский критерий оценки явлений и вещей.

Размышлять о Карагеоргии, как о символе, мифе, или архетипе у Негоша задача не только историка, литературоведа или эстетика, а (поскольку архетип прежде всего психологическое явление) совершенно нормально, по крайней мере в наше время, чтобы об этом думал и говорил врач-психиатр, конечно располагающий, по словам Юнга, сенсильностью для восприятия таких явлений.

Насколько крепка эмоциональная, интеллектуальная и философская связи Негоша с Карагеоргием, говорит уже заглавие посвящения „Горного венца“. Синтагма „драгу отца Сербии“ не маловажна, особенно если рассматривается в аспекте психокритики или психоанализа. В плееде полководцев, упоминаемых в Посвящении, только Карагеоргии „бич тиранов“; таким образом поэт ему придает не только свойство храбреца, а и моральные свойства, похожие на характеристику Милоша Обилича: „Гордо лежит великий воевода / Весь облитый кровью благородной“.

Только Карагеорги достиг цели, цели великой, хотя на его пути были всевозможные препятствия. Величие цели измеряется величиной жертвы принесенной для этой цели. Значение цели равнозначно препятствиям на пути до этой цели. Тайна бессмертника заключается в его подвиге: поднял всенагодное восстание, окрестил народ, разорвал кандалы рабства. Кандалы эти не воинские, а варварские, хорошо знакомые Негошу. Карагеоргий жил в непосредственной связи с предками, мертвыми, но в сущности вечно живыми, с душами которых можно общаться. Он вдохнул их бессмертную душу в мертвую сербскую душу современников и воскресил ее. В сущности, Карагеоргий связывает между бывшими и будущими, долг которых воскресить обомревшие или умершие сербские племена.

Подобным способом в работе трактуется образ мифического героя Милош Обилича.